

IN MEMORIAM

OTTO VON FRIESEN

Med professor emeritus Otto von Friesen bortgick en av de allra främsta kännarna av vårt landskaps fornhistoria. Hans arbetsfält spände visserligen över stora områden både i tid och rum, men den del av detta fält, som han flitigast odlade, var Nordens och det gamla Sveaväldets historia från folkvandringstid till vikingatidens slut. Därvid blev av naturliga skäl hans andra hembygd, Uppland, med sin rika skatt av runminnesmärken, ett av hans viktigaste arbetsfält. Han var djupt förtrogen med alla sidor av den germanska forntidens språk och liv, och som realfilolog ville han alltid bakom orden också känna de sakliga realiteter, som en gång legat under dem, den sed och tro de återspeglade, hela det levande människoliv, där de en gång togo gestalt och fingo sin alltjämt skönjbara grundbetydelse.

Sitt första större arbete ägnade han de för de germanska språken egna långa *b*-, *d*- och *g*-ljuden i doktorsavhandlingen »Om de germanska mediageminatorna» 1897, som vittnade om hans förtrogenhet jämväl med de klassiska språken, vilka han också i sin akademiska undervisning flitigt använde för att nita fast det språkhistoriska sammanhanget de indoeuropeiska språkgrenarna emellan i sina lärjungars medvetande. I ett par samlingar bidrag »Till den nordiska språkhistorien» (1901 och 1906) utredde han den urg. ljudgruppen *aiw*-s utveckling på nordisk grund (i ord som *frö*, *snö*, *sjö*) och verbens formlära har han i skrift behandlat i en avhandling »Om det svaga preteritum i germanska språk» (1925). Om nordisk och allmänt germansk språkhistoria rörde sig också von Friesens föreläsningar under de båda sista tiotalen år han kvarstod som akademisk lärare, de tyvärr aldrig tryckta

Otto
von Friesen.

men för flera generationer av nordiska språkforskare i Uppsala grundläggande serierna om »svenska språkets historia» och »urgermanska», som gett den fasta ryggraden åt deras kunskaper och vidare studier i nordiska språk. Vad man lyssnat till från von Friesens kateder satt också inetsat i minnet för alltid genom den pondus, varmed han alltid frambar sin djuplodande språkliga visdom.

En forskare av von Friesens kynne, med sin dragning till det fasta och påtagliga, måste självfallet dragas till undersökningen av de gamla språkliga dokumenten, som bilda bakgrunden för och grunden under så mycket av filologens under-

sökningar: de gamla handskrifterna och, i synnerhet för de nordiska språkens del, de gamla runinskrifterna. Här fann han ett område, där hans säkra öga och fintmärkande fingrar i förening med hans klara intelligens och kombinationsförmåga fick möjligheter att gissa svåra gåtor och lägga samman besvärliga läggspel. Hans största verk inom handskriftforskningens område var den till universitetsjubileet 1927 tillsammans med Anders Grape utgivna faksimileeditionen av Codex argenteus i vårt universitetsbibliotek, den gamla gotiska bibelöversättningen från 300-talet. Men redan tidigare hade han försökt sina krafter på detta område genom utgivandet av Upplandslagen efter Ängsöhandskriften (1902) och det äldsta fragmentet av Västgötalagen (1904). Även en annan utgåva av hans hand, nämligen av »Jesu Syrachs bok» i 1541 års bibel (1912), med värdefull språklig inledning, kan i detta sammanhang nämnas.

Det blev emellertid runforskningen som framför allt kom att fånga Otto von Friesens intresse. Dessa knapphändiga, gåtfulla och ofta fragmentariska dokument om våra fäders språk, tro och liv fångade hans intresse för kulturhistorien samtidigt som de satte hans skarpsinnighet på prov. Den som sett honom i arbete med undersökning av nya runfynd eller med att söka lägga samman de fragment han fann till en begriplig mening, kunna intyga, att han då levde mera intensivt än annars. Den första och samtidigt svåraste av de frågor han tog upp till behandling inom detta område var den »Om runskriftens härkomst» (1904). Han utvecklade i denna undersökning närmare ett uppslag av den norske språkforskaren S. Bugge, som också upptagits och arkeologiskt underbyggt av Bernh. Sahlin i en samma år utgiven avhandling om forngermansk djuornamentik. Denna av von Friesen hävdade nya syn på frågan om runornas ursprung innebar, att goterna för praktiskt bruk skulle ha skapat denna skrifttyp med utgångspunkt huvudsakligen från det grekiska kursivalfabet, som brukades under århundradena närmast efter Kristi födelse, samt att kunskapen om runorna från goterna

förts vidare längs handelsvägarna upp till Norden, dit de nått redan omkring år 300 e. Kr., samt först senare från det nordiska området spritts till de västgermanska stammarna. I den nämnda avhandlingen sökte han ge de skrifthistoriska bevisen för riktigheten av sin tes, och under en följd av år kom hans mening att stå praktiskt taget obestridd. Han utvecklade sin synpunkt ytterligare i artikeln »Runenschrift» (1918, i Hoops Reallex. der germ. Altertumskunde) samt i »Röstenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden» (1924). Först år 1923 bestreds riktigheten av von Friesens mening på allvar av den danske forskaren Holger Pedersen, som på nytt hävdade L. F. A. Wimmers 1874 framlagda teori om att runorna skulle härstamma från det latinska alfabetet, samt av den norske forskaren C. J. S. Marstrander och av den finländske forskaren M. Hammarström, vilka i var sin år 1929 utgiven avhandling sökte hävda att de skulle stamma från något etruskiskt alfabet i bruk i norra Italiens alptrakter något århundrade f. Kr. Mot dessa invändningar hävdade von Friesen alltjämt sin ungdoms teser i en artikel i Arkiv för nord. filologi 1931 samt i sin sista stora sammanfattning av runforskningens resultat, i bandet »Runorna» i Nordisk kultur VI (1933).

Kanske ändå mer än genom dessa i mycket hypotetiska förklaringsförsök har von Friesen betytt som undersökare och tolkare av våra runmonument. Det skulle bli för långt att här gå in på allt han hunnit med inom detta område. Några av hans viktigaste insatser måste dock omnämnas, innan vi övergå till hans speciellt uppländska forskningsinsatser. En sammanfattande framställning om »Runorna i Sverige» gav han ut redan år 1907, i nya starkt omarbetade och vidgade upplagor 1915 och 1928. Till denna sammanfattning sluter sig också hans nyssnämnda framställning om runorna i Sverige, som ingår i Nordisk kultur VI. Monografiska framställningar om enskilda stenar eller grupper av stenar har han — utom den ovannämnda Rö-stenen — givit ut, bl. a. om Lister- och Listerbystenarna i Blekinge (1916), Rökstenen

(1920), tolkad från en alldeles ny uppfattning av inskriftens innebörd, samt om Sparlösastenen i Västergötland (1940). Vidare har han gjort grundliga förarbeten för utgivningen av arbeten om Gotlands och Upplands runstenar, vilka han personligen i detalj undersökt och givit egna läsningar och tolkningar till, ehuru han aldrig själv hann med att ge ut verken. Om de uppländska runstenarna utgav han dock redan 1908 en sammanfattande framställning (i verket »Uppland II»), i ny utvidgad upplaga som ett särskilt arbete 1913, fortfarande den enda översikt över hela Upplands runurkunder, som finnes att tillgå.

Med detta arbete äro vi inne på kapitlet om Upplandsforskaren Otto von Friesen. Den historia han mötte i de uppländska runristade urbergsblocken kände han sig djupt befreundad med, och vid undersökningarna av dessa kärva inskrifter på stenarnas skrovliga yta gjorde han så att säga personlig bekantskap med de olika runristarna, kom underfund med deras egenheter och levde sig in i deras tid och dess förhållanden. Han hade också en enastående förmåga att göra detta levande och åskådligt för andra. Den som skriver dessa rader bevarar ännu från pojåkåren ett minne av ett föredrag, som Otto von Friesen troligen år 1909 höll vid Tierps kyrka under en utflykt, anordnad av Upplands fornminnesförening. Stående på bogårdsmuren bakom de mot denna resta och för dagen ikritade runstenarna på kyrkogården gav han en tolkning av dessa runskrifter och en bakgrund till de personers liv stenarna hugfäste minnet av, som gjorde åhöraren nästan till en samtida med dessa på 1000-talet levande fäder; med intresset på helspänn följde man Ingvar den vidfarande på hans äventyrsfärder i Gårdarrike och till Miklagård. Ätminstone hos *en* av åhörarna till detta föredrag väckte det till liv ett intresse för uppländskt forntidsliv, som alltjämt bestod och som fick ny näring, när han tio år senare som Otto von Friesens lärjunge hade förmånen att lyssna till hans akademiska föreläsningar. — Ett annat minne från en gemensam runundersökning i Skogstibble kyrka år 1938 kan belysa, hur

Professor von Friesen tolkar en nyfunnen runsten vid klostertomten i Uppsala.
Foto Nils Sundquist febr. 1940.

samtida han själv kände sig med runristarnas släkte. Vi hade just rengjort och läst en nyfunnen ristning av Öper med kraftiga spår av röd färg i runtecken och ornament, och hittade några ställen på stenen, där linjerna inte ristats utan blott målats på ytan. Då sade von Friesen: »Har inte den f-n fuskat! Det har jag misstänkt honom för förut ibland, men här har jag bra bevis!»

Otto von Friesen var inte bara djupborrande forskare och akademisk lärare av rang. Han hade också gåvan ge värdig form åt vad han hade att säga. Icke minst upplänningarna ha fått goda tillfällen att njuta frukterna av hans forskningar och hans förmåga att ge en på samma gång strikt vetenskaplig och populär form åt sina forskningsresultat. Nära fyrtiotalet uppsatser om uppländsk historia och andra uppländska ämnen i hans bibliografi vittna därom, i synnerhet de för bredare publik lagda artiklar av hans hand, som under årens lopp

publicerades i Upsala Nya Tidnings julnummer och i Upplands Fornminnesförenings tidskrift, t. ex. det föredrag om »Forn-tida utvandringar från Sverige», som hölls vid föreningens 50-årsjubileum 1919. Bland dessa populära uppsatser utgör den grupp, som behandlar uppländska ortnamn, en viktig del, och den visar oss, att von Friesen var väl förtrogen också med ortnamnens problem. I en uppsats om landskapsnamnet Uppland (i Fornvännen 1906) har han sökt visa, att Uppland, i gammal tid alltid flertalsform, äldst bör ha varit namn för de gamla folklanden, Tiunda-, Attunda- och Fjädrundaland — i motsats till kustlandet, den gamla Roden — såsom landen längre upp från havet. Och i en rad artiklar i U. N. T:s juln. har han behandlat ett flertal av Upplands sockennamn (1915, 1918), dels grupper av andra namn i Uppsalatrakten, t. ex. »Om Uppsalabygden och dess namn» (1907) och »Rasbobygden och dess namn» (1922), ur vilken sista artikel jag måste anföra ett yttrande, som vittnar om hans kärlek till de gamla, gåtfulla uppländska ortnamnen. Han har nämnt de båda socknarna Rasbos och Rasbokils äldre byar och gårdar, och fortsätter därefter: »Redan namnens yttre form eger något av skaldespråkets sovring och klang. De äro som våra ortnamn överhuvud den renaste, mäst oförvanskade svenska, stammande från tider då våra namn, såväl människornas som deras hems och ägors, växte ur den egna språkgrunden lika visst, som folket växte ur den jord det genom oräknade släktled odlat. De klinga dessa bygdens och markernas namn för känaren som ett gammalt fornt kväde med all dess kärvhet, kraft — och dunkel. Men huru innehållsdiger blir icke denna klangfulla, rena form, då man låter tanken från namnet glida över till stället, marken, odlingen, byn, bruten och byggd av mest namnlösa män och kvinnor, som oftast icke lämnat något annat efter sig än sina segrar över en karg och motspänstig natur: de nya tegar de lagt till dem fäderna brutit, de nya insatser de gjort i sin fädernesärvda odling. När allting kommer omkring är kanske detta det både säkraste och värdigaste sättet att förvärva sig evigheten. Och ståtligare och varakti-

gare vård får ingen som skattar värdet högre än yttre erkännande.»

En sådan bestående vård har på sitt sätt också Otto von Friesen rest åt sig i sitt verk, då han på nytt fört gångna släkteleads kamp och id ur glömskans mörker och för Upplands nutida invånare ställt fram forntidens historia med liv och färg över sig, framletad ur den hårda graniten i de runvårdar våra fäder ristade åt sina gångna fränder, som kanske stupat på härfärd i fjärran land. Själv var han i släkt med dessa, en skald som i konstfull prosa hugfäst minnet av den flydda tid, vilken lever bland oss i ättebackarnas gravar och runvårdarnas tidstrotsande drakslingor.

Otto von Friesen har lärt Upplands folk att bättre förstå sin egen forntid och att djupare vörda sina gamla minnesmärken. Detta folk känner också saknaden efter den gångne, som trots många utmärkelser skattade verket högre än yttre erkännande. Hans minne skall vördat leva inom Upplands fornminnesförening, vars vice ordförande han var under många år, och bland alla upplänningar, bland vilka han själv blev en.

Manne Eriksson.

Professor Otto von Friesen föddes den 11 maj 1870 i Kulltorp, Jönköpings län, stud. av Göteborgs nation i Uppsala 1889, docent vid Uppsala universitet 1897, fil. dr 1898, t. f. e. o. professor i svenska språket därstädes 1900—1906, innehavare av e. o.-professuren 1906—09, professor i svenska språket 1909. En av de 18 i Svenska akademien 1929, ledamot av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, hedersledamot av Smålands, Göteborgs, Gästrik-Hälsinge och Upplands nationer. Ordförande i styrelsen för Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala. Ledamot av styrelsen för Upplands Fornminnesförening alltsedan 1910, dess vice ordförande 1918—27. Död 10 september 1942. — Fotot av hovfotograf Gunnar Sundgren, Uppsala.

GÖSTA ROTH

Den 15 januari 1942 avled i Uppsala riksbanksdirektör Gösta Roth. Upplands fornminnesförening förlorade därvid en hängiven medlem, till vilken föreningen står i stor tack-samhetsskuld genom hans fleråriga, med synnerlig nit och intresse utförda revisorsuppdrag. Gösta Roth var till börden värmlänning, född i Karlstad 1876 som son till läroverksadjunkten Olof Hjalmar Roth. Efter studentexamen i hemstaden 1895 inträdde han i riksbankens tjänst, befordrades 1902 till registrator i Luleå, 1907 till kassör i Karlskrona, 1910 till kamrer i Luleå, avancerade där till chef 1917, varefter han 1927 utnämndes till chef för kontoret i Uppsala.

Gösta Roths stora kärlek var, utom sitt arbete som han skötte med exemplarisk noggrannhet, konsten, musiken och historien. Här i Uppsala hade han rika tillfällen att ägna sig åt sina intressen i denna riktning och han torde under sina Uppsalaår ha varit stadens flitigaste besökare på konstutställningar, konserter och historiska och kulturhistoriska föredrag. För fornminnesföreningen är det en kär plikt att erinra om att Roth var bland dem som trognast mötte upp vid föreningens utflykter. I Musikhistoriska föreningen och Uppsala musikskola innehade han under många år den inom ideella föreningar ej sällan betungande posten som skattmästare och inom fornminnesföreningen tjänstgjorde han, som ovan nämnts, sedan flera år som revisor.

Vi som så ofta hade glädjen att sammanträffa med Gösta Roth i fornminnesföreningen, i föreningen Urd och annorstädes, där det rörde sig om kulturella ting, lärde oss att i hög grad uppskatta den vårt arbete så hängivne, varmhjärtat originelle och humoristiske bankmannen. Själv kunde han kanske icke direkt uppvisa något arbete, som bar syn för sägen

Gösta Roth.

för hans egentliga livsintressen, men ser man i en god lyssnare, skarp iakttagare och varm uppmuntrare en medarbetare i kulturens vingård, då utförde Gösta Roth ett storverk.

N. S.